

К. К. Қылышбаев, ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясының 1-бағам тыңдаушысы

Ғылыми жетекшісі: Т. С. Салкебаев, ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясының мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІН АТҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жалпы ұлтық полиция күштерінің құрылымдары қатарында қызмет атқару мемлекеттік орган мен үкімет немесе ішкі істер (әділет) министрлігі, болмаса олардың екеуі арасындағы қолданыстағы құзырларды бөлу арқылы тағайындалады. Мысалы, Италия, Франция және Испанияда бұл жағдайлар президенттің жарлығымен, үкіметтің декреттерімен белгіленеді, тек кейбір жекелеген мәселелер бойынша ғана ішкі істер министрінің актілерімен нақтыланады. Мұндай тәжірибе өте кең тараған, дегенмен басқадай да жағдайлар кездеседі. Аймақтық полиция жергілікті биліктің құзырында болатын Ұлыбританияда, Англия мен Уэльс полициясы үшін қызмет атқару жағдайын елдің ИМ министрлігі, ал Шотландия полициясы үшін — осы әкімшілік аймақтың ішкі істер министрі айқындайды. АҚШ-та федералдық полиция қызметкерлері үшін бұл жағдайларды олар құрылымдық звеносы болып табылатын ведомстволардың басшылары, ал әкімшілік-аумақтық бірліктерде (штаттарда, қалаларда және т. б.) — тиісті басқару органдары белгілейді.

Алғашқыда қандай да болмасын атақ алуы, еңбекақысы мен жауапкершілігінің өсуі бойынша полиция қызметкерінің қызмет бабында жоғарылауы, былайша айтқанда мансабының одан әрі көтерілуі оның білім деңгейіне, қабілетіне, жұмыс өтіліне, оның нәтижесіне және басқадай факторларға байланысты болады, оның үстіне оларға баға беруде субъективті көзқарастарға көз жеткізу қажет деп саналады.

Бұл дамыған шет мемлекеттерде бұрыннан қалыптасқан үнемді, біздің ойымызша, мемлекеттік қызмет, оның ішінде полицияның мансабы концепциясына тиісті болады. Оның толық мағынасын аталған концепциядан бірнеше негізгі идеяларды бөлуге болады деп есептеген француз зерттеушісі Б. Груней былайша атап өтті: «Біріншіден мемлекеттік қызмет ұқсастығына қарамастан басқалардан өте өзгешеленетін ерекше мамандық ретінде қарастырылады. Өйткені, кәсіптің бұл түрі тиісінше терең ойлануды қажет ететін өте маңызды сипаттағы мәліметтермен танысуды қажет етеді, мемлекеттік қызметте тұратын адамдардың өзінің барлық кәсіби өмірін соларға арнауы қажет. Өз кезегінде, мемлекеттік қызмет оларға ең жоқ дегенде олар басқа жұмыстан ала алатын осыларға тең материалдық және моральдық қанағаттанулар әкелуі керек.

Екіншіден, адамдарды мемлекеттік қызметке тарту және бекіту мүддесі тұрғысынан, олардың әрқайсысының санасына мемлекеттік қызметте болу және қызмет бабындағы табыс (егер де айтарлықтай кемшілік болмаса) олардың өздеріне байланысты болатындығын түсіндіру керек ... Мемлекеттік қызметкердің жұмыс жағдайы тиісінше қауіпсіздік және кепілдік идеяларына сәйкес іс жүзінде және заңды тұрғыдан тағайындалуы керек: қызметкердің өз жағдайынан айрылып қалуға бас тігіндігіне немесе нақты дәлелдер болған жағдайда ғана қызмет бабында жоғарылауға белгілі заңды құқығына деген сенім қажет. Қызмет атқаруда өз алдына шешім қабылдаудың әсері болмауы керек. Және, ең соңғысы, концепцияға байланысты тағы бір идея: ол үшін бағалы адамдарды мемлекеттік қызметке тарту және бекіту үшін, сонымен қоса олардың ұжымға үйренуін жеңілдету үшін, оның белгілі мәртебеге ие болуы, ал қызметкерлерге біршама жеңілдіктер берілуі қажет».

Қоғамда табысты жолмен жүруге, мансабының өсуіне ұмтылу ресми және ресми емес нормалардың барлық жүйесімен ынталандырылады. Алайда, лауазым идеологиясы шынайы болуы үшін, полиция қызметкерінде болымсыз жүйелерді пайдалана отырып қызмет бабында біршама жоғарылаудың нақты мүмкіндігі болуы керек. Әлбетте ол барлық қызметкерлерде болмағанымен, дегенмен жалпы бұл мүмкіндікті пайдалану полиция күштеріндегі кадр саясатын жүргізудің негізгі бір бағдары болып табылады.

Қызметке тұру — мансаптың алғашқы баспалдағы. Бұл жерде полицияда қызмет етуге үміткерлерге өте жоғары талаптар қойылатынын айта кетуіміз керек — өйткені, полиция

қызметкері үлкен құзыретке ие және көп жағдайларда адамдардың бостандығы және мемлекет мәртебесі солардың жұмысына байланысты болады. Батыстық сарапшылардың пікірінше, полиция қызметкерлері бұл жағдайда журналистер, әуе ұшқыштары, такси және автобус жүргізушілері, өрт сөндірушілер, дәрігерлер, дипломаттар, әскерилер және т. б. артта қалдырып, тек шахтерлерге ғана жол береді. Осыған байланысты қылмыстық қауымдастықтар мен әр түрлі лаңкестік топтар етек алған елдерде полиция қызметкерлерінің едәуір шығын болатындығын айта кетуіміз керек, бұл әрине заңды да нәрсе. Айталық, 90 жылдардың аяғында қаза тапқан полиция қызметкерлерінің орташа саны былайша болды: АҚШ — 89, Италияда — 16, Францияда — 7, Германия мен Канадада — 4, Ұлыбритания мен Бельгияда — 1 адам. Швеция, Финляндия және Данияда тәртіп бойынша екі-үш жылда бір ғана полиция өлімі болды.

Ағылшын мамандары 1920 жылдың өзінде-ақ «егер де біршама ойлау қабілеті, жақсы түсінігі және сезімталдығы болмаса адам жақсы полиция қызметкері бола алмайды, оның үстіне онда басқа мамандықтың адамдары үшін міндетті емес жоғары моральдық, ойлау және күш сапасы болуы қажет. Ол әрқашан тез және саналы қимыл жасап, кездескен әр түрлі жағдайларда бастамашылық танытуы қажет. Өзге мамандықтың лауазымды адамдарына қарағанда полиция қызметкерлеріне біршама үлкен жауапкершіліктер жүктеледі» деп атап өткен. Тәртіп сақшыларына тұрғындар тарапынан қойылатын жоғары талаптарды айта келе американдық зерттеуші А. Вольмер: «Азаматтар полиция қызметкерлерінде Соломонның ақылы, Давидтың ерлігі, Иаковтың шыдамы, Моисей секілді басқара білуі, Александр Македонскийдің стратегиялық көрегендігі және соңғысы физика, биология және қоғамдық ғылымның барлық облысында толық білімі болуы керек деп санайды. Егер де адамның бойында осы қасиеттердің барлығы болса, ол жақсы полиция қызметкері атанады».

Арнайы жағдай үміткердің белгілі жасқа жеткендігін, қажетті білім деңгейі мен денсаулық жағдайы болғанын, бұрындары қылмыстық жауапқа тартылмағанын және мемлекеттік және муниципалдық мекемеден тәртіпті бұзғаны немесе моральға жат тәртібі үшін жұмыстан шығарылмағанын, логикалық ойлау қабілетін тексеруден өткендігін, бастамашылық және жылдам жауап беру реакциясын көрсетуін және т. б. талап етеді. Кейбір елдерде (Франция, Бельгия, Италия және Португалия) үміткерлердің кандидатурасын жалпы немесе жекелей тізім бойынша ішкі істер министрі қолдауы қажет.

Үміткерлердің қажет болар жас мөлшеріне келсек, ол ұсынылатын тағайындауға байланысты болады. Мысалы, Францияда үшінші топтағы категория және екінші топтағы «Д» қызмет категориясы қызметкерлері үшін — 19 жас, екінші топтағы «Г» категориясы үшін — 21 жас. ГФР мен Италияда ең төменгі жас мөлшері — 18 жас, Ұлыбританияда — 18 жыл 6 ай, АҚШ — 20-21 жас. Әрбір категориялар мен салалық қызметтер үшін ең төменгі шектеулер әр түрлі, ал жаңадан тағайындалғандар үшін ол біршама төмен — 24-тен 30 жасқа дейін. Оларды анықтау барысында, жастардың тәрбиелік ықпал етуге жылдам және жақсы көнетіндігі, жаңа міндеттерді тез үйреніп кететіндігі, мамандықты жиі өзгертпейтіндігі, көп жағдайда күшті және төзімді болатындығы есепке алынады.

Жалпы полиция қызметіне үміткердің дене шынықтыру мәліметіне ерекше маңыз беріледі. Олардың денсаулық жағдайы арнайы медициналық комиссияда тексеріледі. Одан кейін олар әр түрлі конкурстық сынақтарға жіберіледі. Айталық, Францияда бұл сынақтарға 100 метрге жүгіру, биіктікке секіру, арқанда қолмен жүру, 7 кг. ауыр салмақты лақтыру жатады. Көптеген елдерде болашақ полиция қызметкерінің бойына белгілі талаптар қойылады — тәртіп бойынша, ол осы елдің тұрғындарының орташа статистикалық бойынан жоғары болуы керек. Айталық, Италияда — 165, Францияда — 168, Финляндияда — 175, Данияда — 177, Норвегияда — 178, АҚШ — 172,7-ден 190-ға дейін, Ұлыбританияда — 175-тен 190 см. дейін. Бұл медициналық мәлімет бойынша ұзын бойлы адамдар арасында өлім біршама сирек болатындығымен, ал қысқа бойлы адамдар полиция қызметіне психологиялық тұрғыда сәйкес келмейтіндігімен түсіндіріледі.